

I. ANGLİKANİZM ÖNCESİ İNGİLTERE

I.I. VII. Yüzyıla Kadar İngiltere Tarihi

M. Ö. 6000 yılları civarında Avrupa anakarasından kopan İngiltere, bu olaydan daha önce buzullarla kaplı idi. M. Ö. 4000 yılları civarında adaya göçmenler gelmeye başladılar. Bu göçmenler adanın güney kısmına ve İrlanda'ya yerleştiler ve ilk defa toprağı işlemeye başladılar. M. Ö. 1000 civarında Avrupa'daki yurtlarından çıkarılan Keltler adayı istilâ ettiler. M. Ö. 50 civarında Romalılar adaya akınlar düzenlemeye başladılar. Cesur kabilelerden oluşan Keltler, Romalılar tarafından yapılan işgal esnasında batıdaki dağlık bölgelere kaçarak bugünkü Galler bölgesine ve daha sonra İrlanda'ya kadar vardılar. Adada kalanlar Romalılarla evlilikler yaparak birlikte yaşamaya devam ettiler.¹ M. S. 40 civarında İmparator Claudius zamanında Roma idarî yapısı İngiltere'de tam olarak kuruldu ve İngiltere eyalet statüsünde yönetildi. Sanat, mimari, Hıristiyanlık ve en önemlisi okuma yazma bu dönemde gelişti ve bugünkü Londra (Londinium) ve Winchester gibi önemli şehirler bu dönemde kuruldu.

Roma İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında (450-500) ekonomi, tarım, ticaret gibi önemli faaliyetler bozuldu ve Romalı askerler adayı terk ettiler. Ülkede otoritenin kaybolmasıyla, Britonlar (Keltler) yeni istilâlarla karşı karşıya kaldılar. Pictler ve Juteler tarafından yapılacak olan saldırılara açık hale geldiler ve bugünkü Danimarka-Almanya bölgesinde bulunan Angleler ve Saxonlardan (Anglo-Saxon) yardım istediler. Anglo-Saxonlar Keltleri saldırılardan kurtardılar fakat, bu kez, kendileri Keltlere karşı tavır alarak adaya yerleştiler ve adaya Angle ve Land (Anglo ve Toprak) kelimelerinin birleşimi olan England (İngiltere: Anglolar'ın Toprağı) adını verdiler.

ANGLİKANİZM ÖNCESİ İNGİLTERE VE ANGLİKANİZM'İN DOĞUŞU

Mehmet ŞAHİN

Yrd. Doç. .Dr., S.Ü.İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

¹ *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 22, s. 296-297, İstanbul, 2000.

I.2. VII. Yüzyıla Kadar İngiltere'de Dini Tarih

Romalılar adaya Hıristiyanlık'ı getirmiş olmalarına rağmen, 650'li yıllara kadar ada tam olarak Hıristiyanlaşmadı. Hıristiyanlık'tan önce Keltler politeist idiler. Kelt Dini ile aynı anlamda kullanılan Druidizm² bu kabileler arasında yaygın idi. Kelt panteonunun yüce tanrısı Dagda idi. "İyi Tanrı" anlamına gelen Dagda her konuda iyi ve her şeye kadir idi. Farklı isimlerle de bilinen Morrigan, Dagda'nın eşi idi. "Şeytanların Kraliçesi" olan Morrigan aynı zamanda Nemain (Panik) ve Badb Catha (Savaş Kuzgunu) olarak da bilinirdi. Savaş alanında karga veya kuzgunna dönüştüğü söylenirdi. Ziraat tanrısı olan Belenus ise daha ziyade bölgesel yüce varlık idi. Çoğunlukla Kuzey İtalya ve Akdeniz'in Gaul kıyılarında bu tanrıya tapınılırdı. Lugh olarak da bilinen tanrı Log'un Kelt dinindeki önemli yeri aynı adla anılan yerlerin çokluğuyla açıklanabilir. Bu yerlerin en önemlileri Lugdunum (bugünkü Lyon) ve Lugdunum Batavorum (bugünkü Leiden) şehirleridir. Genellikle genç bir adam olarak tasvir edilen bu tanrı mızrak ve sling atarken tasvir edilirdi. Ayrıca, Lunghasa adı verilen bir festival bu tanrı adına düzenlenirdi. Bu tanrılar yanında Keltlerin taptığı çok sayıda başka yüce varlıklar da vardı. Dagda'nın kızı Tanrıça Brigit (veya Brigid) ve Tailtu ve Macha gibi doğa tanrıçaları, ve at tanrıçası Epona bu varlıklar arasında önemlileri idi.

Druidizmin İngiltere üzerinde çok fazla etkisi olmuştur. Druidler, ilk İngiltere yönetiminde rahiplik görevi yaptılar ve önemli yönetim yetkilerine sahip oldular. Spiritüel otoriteyi elinde bulunduran Druid rahipler kral tarafından temsil edilen geçici iktidara göre önceliğe sahiptiler.³ Spiritüel görevlerine ilâveten, gençliğin eğitiminden de sorumlu oldular. Askerlikten ve vergiden muaf tutuldular. Hukukî meselelerin çözümüne başkanlık ettiler. Hem yönetimin hem de toplum ruhunun ifadesi oldular. Druid rahipler tarafında verilen kararlar nihai olarak değerlendirilirdi ve tartışılmazdı. Çok şiddetli ve hızlı kararlar verirlerdi. Druidizm, natüralist esaslı politeist bir kült idi. Tanrıları ve tanrıçaların su kaynaklarında, mağaralarda, ormanlarda ve çeşmelerde oturduklarına inanılırdı. Tüm sosyal yapı, en üstte Druid rahiplerinin olduğu bir kast sistemine sahip idi. Bâtil inançlar çok yaygındı ve şiddetli hastalığa yakalananlar, savaşa katılanlar veya tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalanlar ya insan kurban ederlerdi veya insan kurbanı iç adakta bulunurlardı. Bu kurban törenlerini Druid rahipler yönetirdi.⁴

Druid paganizmi Roma akınları ile değişiklik göstermeye başladı ve sonunda Roma tarafından tamamen hâkim olundu. Caesar'dan (Sezar) sonraki imparator olan Claudius'un askerlerinin istilâsıyla ada Roma imparatorluğunun bir

² Bkz. Miranda J. Green, *Dictionary of Celtic Myth and Legend*, New York: Thames and Hudson, 1992; Proinsias MacCana, *Celtic Mythology*, New York: Hamlyn, 1970; James MacKillop, *Dictionary of Celtic Mythology*, Oxford: Oxford University Press, 1998; John Matthews, *Classic Celtic Fairy Tales*, Blandford Books, 1997; M. L. Sjoestedt, *Gods and Heroes of the Celts*, Turtle Press, 1990.

³ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C. 4, s. 493, Macmillan Publishing Company.

⁴ B. G. Walker, *The Woman's Encyclopedia of Myths and Secrets*, s. 116-118, Harper & Roe, 1983.

sınır eyaleti haline geldi. I. ve II. Asırlarda Roma ordusu İngiltere'yi Romalılaştırmak için çaba gösterdiler ve Romalı lejyonlar Druidlere karşı bir kampanya başlattı. Druidler, Roma politeistik dinini kabul etmemekle Roma yönetimini kabul etmemiş oldular. Roma dini, Druidizm gibi politika ile iç içeydi. Roma otoritesine karşı oluşan isyanlarda druidler yok edildiler ve Roma ordusu II. asrın başlarında özellikle İngiltere'nin güneyinde Roma kültürünü yerleştirmeye başladı.

Britanya adalarında St. Augustine'in misyon için Roma'dan gelmesinden (597) önce var olan Hıristiyanlık kilisesine Kelt Kilisesi adı verilmektedir. İlk kiliseler yerel cemaatler olarak oluştu. Cemaat üyeleri tarafından demokratik olarak yaşlılar kurulu seçildi. II. ve III. asırda Roma veya Gaul'dan gelen misyonerler tarafından kurulan kilise IV. yüzyılda Arles sinoduna (314) ve Rimini Konsili'ne (314) temsilciler gönderdi. Kelt Kilisesi, İskoçya'da St. Ninian'ın, Galler'de (Wales) St. Dyfrig'in ve İrlanda'da St. Patrick'in çalışmalarıyla V. yüzyılda da büyümeye devam etti.⁵ Kıta Avrupasındaki kilisede önemli bir rol oynayan heretik hareketler Britanya'da hemen hemen hiç etkili olmadı. Britanya Pelagius'un memleketi olmasına rağmen, onun öğretileri 421 yılına kadar taraftar kazanamadı. Britanya'da Pelagius'un öğretilerine ve monastisizmin yayılmasına karşı St. Germanus of Auxerre (429 ve 447) tarafından icra edilen misyon Kıta Avrupasındaki kilise ile olan teması doğrulamaktadır. Romalı Britanya vatandaşlarının IV. asırda ihtida etmelerinden sonra ilk kez görülen yeni Hıristiyanlık dalgası İskoçya'nın batı kıyası açıklarındaki Iona adasında yeni bir Kelt manastırının kurulmasıyla başladı. Bir Kelt keşişi olan St. Columba tarafından 563 yılında kurulan bu manastır İskoçya ve Kuzey İngiltere'nin Hıristiyanlaşmasında önemli bir merkez olmuştur. Columba'nın bizzat kendisi Pictlerin ihtidasında hemen hemen tek başına rol oynamıştır. Kıta Avrupasındaki misyoner hareketleri Iona'daki Columba manastırından da yayılmıştır. Genç bir keşiş olan St. Columbanus 12 keşişle birlikte Kuzey İtalya'ya gitti ve Babbio'da bir manastır kurdu. Kuzey bölgesini İrlandalı keşişler ihtida ettirince yapı olarak Romalı olan ikinci bir misyonerlik dalgası 597 yılında güneyde başladı. Anglo-Saxon işgallerinden sonra varlığını koruyabilen çok az sayıdaki Hıristiyan cemaatler Galler, İrlanda ve Kuzey ve Güneybatı Britanya'da bulunuyorlardı. Avrupa kıtası ile olan bağlantısızlık St. Augustine'in gelişine kadar devam etti.

SÜİFD / 18

139

İlk Hıristiyanlar, Roma otoritesine boyun eğmeyi reddettiler. Pek çok Hıristiyan devlet düşmanı suçlamasıyla zulüm gördü. Roma, yerli din ritüellerine karşı tolerans gösterdi fakat devlete ihanete sert cezalar verdi. Ancak, Roma İmparatorluğu'nun yayılmış olması Hıristiyanlığın da yayılmasına yol açtı. Çünkü, Hıristiyan misyonerler Roma İmparatorluğu'nun her tarafında kolayca seyahat edebiliyorlardı. III. asırda, Roma İmparatorluğu'nun gücüne paralel olarak Hıristiyanlık da güç kazanmaya başladı. Bu dönemde, Hıristiyanlık toplumun tüm kesimine hâkim

⁵ Bkz. J. T. McNail, *The Celtic Churches*,1974; F. E. Warren, *The Liturgy and Ritual of the Celtic Church*,1987.

olmaya başladı. II. Asırda piskoposlar hâlâ cemaat tarafından seçiliyordu fakat III. asırda lider olarak da hizmet gördükleri için daha fazla otoriteye sahip oldular. Böylece kilise kendi hiyerarşisini yaratmış, hükümet içinde hükümet haline gelmişti. Bu durum Roma yöneticilerinin dikkatini çekti.

Bütün bu durum İngiltere'de de meydana geldi fakat Kıta Avrupasına kıyasla etki daha az oldu. III. Asırda Hıristiyanlık daha organize oldu ve Roma toplumunun her tarafında ivme kazandı. Bu duruma, Roma imparatorları sistematik zulüm ile cevap vermeye başladılar. 249-251 yılları arasında imparator olan Decius imparatorluğun manevî bütünlüğünü geleneksel Roma inancı etrafında sağlamaya çalıştı. Sistematik ilk işkence hareketini başlatan Decius Hıristiyanlık'tan dönenlere mükâfat olarak bir belge veriyordu.⁶ Hatta *Yedi Uyurlar*'ın bu döneme rastladığı söylenir. Daha sonra Valerianus (253-260) 257-258 yıllarında yeniden işkenceye başladı. Bu zulüm Diocletian'ın imparatorluğunun (284-305) son yıllarına kadar devam etti. Fakat Diocletian Hıristiyanlığın etkisinin büyüdüğünü fark ederek toleranslı olmak zorunda kaldı. IV. ve V. asırlarda da Roma uygarlığı zayıflamaya devam etti ve Hıristiyanlık daha da güçlendi. Dağılan imparatorluğun otoritesinin yerine Hıristiyanlık geçmeye başladı.⁷ İmparator Constantine (306-337) 313 yılında Milan Fermanı ile Hıristiyanlığı resmen tanıdı⁸ ve ömrünün sonuna kadar vaftiz edilmemesine rağmen ilk Hıristiyan imparator oldu. Julian'ın 3 yıllık imparatorluğu dışında (360-363) tüm imparatorlar silsilesi Hıristiyanlığı din olarak kabul ettiler. Theodosius'un imparatorluğunda (378-395) Hıristiyanlık devletin resmî dini haline geldi. Resmî makamlarda bulunan Hıristiyanlar hemen pagan pratikleri ortadan kaldırmaya başladılar. Ritüel kurban, pagan tapınaklar, putlar ve sunaklar ortadan kaldırıldı.

Batı dünyasında Hıristiyanlık yayılmaya devam ederken tek düze bir yol izlemedi. Çok farklı halklar tarafından çeşitli inanç ve doktrinler geliştirildi. İngiltere'de bu dönem pagan kültürden Hıristiyanlık tarafından getirilen liderlik kültürüne geçiş dönemi olarak değerlendirilebilir. IV. asrın sonlarında ve V. asrın başlarında Romalı lejyonlar artan işgallere karşı koymaları için İngiltere'den tahliye edildiler. Bu noktaya kadar İngiltere Roma'nın hâlâ bir eyaleti idi ve Hıristiyanlık Romalı vatandaşların resmî dini idi. Adada hâlâ küçük bir azınlık olmasına rağmen Hıristiyanlık, İngiltere'nin daha fazla Romalılaşmış güney bölgesinde önemli bir din haline gelmişti. Tıpkı Roma'da olduğu gibi, ilk İngiliz Hıristiyanlar da zulüm gördüler. Albanus of Verulamium çok sayıda kilisenin yıkımı ile sonuçlanan bir kampanyada öldürüldü ve İngiliz Katolikleri tarafından şehit olarak kabul edildi. Albanus'un kabul edilen fakat tartışmalı olan şehitlik tarihi 209 yılıdır. Aaron ve Julius of Caerlon da benzer şekilde öldürüldüler.

⁶ Bkz. Robert Roguet, *Initiation a l'Évangile*, Paris, Senile, 1973.

⁷ Bkz. Robert Roguet, *Initiation a l'Évangile*, Paris, Senile, 1973.

⁸ Albert B. Besnard, "Katolik Mezhebi", *Din Fenomeni*, Türkçe. çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, s. 137, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1993.

İngiliz Kilisesi 314 yılına kadar Roma Hıristiyanlığı içinde resmî bir görev aldığına dair bir işarete sahip olmamasına rağmen, Arles Konsili'nde temsil edilecek kadar organize idi. 325 yılındaki İznik Konsili'ne veya 343 yılındaki Sardica Konsili'ne hiçbir İngiliz temsilci katılmadı fakat İngiliz kilisesi Aryanizm'i mahkûm eden kararı kabul etti ve uyguladı. 360 yılındaki Ariminium Konsili'ne en az 3 İngiliz piskopos katıldı fakat bu piskoposlar kendi masraflarını karşılayamayacak kadar fakir idiler. Bu durum gösteriyor ki bu Roma eyaleti imparatorluktan serbest kalmadan önce güçlü bir Hıristiyanlık bilincine sahip idi.⁹

400-600 yılları arasında Kelt keşişler ve Misyonerler dönemi başladı. Bu dönemde manastırlar Kelt kabilelerinin kültüründe merkezi unsur oldu. Roma dönemi İngiltere'sinde Hıristiyanlık Romalılaştırmış kasabaların dışında yaşayan daha fakir toplum kesimlerinde köklendi. Güney bölgesindeki bu alanlar hâlâ Roma etkisindeydi fakat 3 asır süren Roma İmparatorluğu yönetimine rağmen İngiltere'deki Hıristiyanların çoğunluğu Kelt geçmişe sahip idi. Roma, İngiltere'den ayrılmaya İngiliz Hıristiyanların çoğunluğu Angle, Saxon (Anglo-Saxon) ve Jute istilâlarından dolayı batıya doğru kaçtılar. 597 yılında St. Augustine'in misyonuna kadar Roma Hıristiyanlığından ayrı olan bu dönem İngiltere'de Hıristiyanlığın daha ilerideki gelişiminde bir dönüm noktası olmuştur.

İngiltere'nin Hıristiyanlaşmasında V. asır Monastisizmi önemli bir faktör olmuştur. Pagan olan kuzey Almanya'dan gelen Angleler, Saxonlar ve Juteler Roma askerleri çekildikten sonra İngiltere'nin orta ve güney bölgelerine kolaylıkla girdiler ve buraları fethettiler. Romalı Hıristiyanlar Galler (Wales) bölgesine kaçtılar ve yerli pagan ritüelleri ve kutsal günleri kendi inançlarına dahil ederek bir sentez oluşturdular ve kendine özgü bir Galler Hıristiyanlığı oluşturdular. İstilâcılar, Britonları Galler bölgesine sürdükten sonra dikkatlerini İskoçlara çevirdiler ve onları da İskoçya'nın yüksek kesimlerine sürdüler. İster Kelt olsun isterse de Romalı olsun yerli kültür İngiliz topraklarında hemen hemen yok edildi. Aynı zamanda, monastik Roma Hıristiyanlığının monastik hareketi gittikçe evanjelik hale geldi. İmparatorluğun ulaşamadığı uzak bölgelere misyonerler gönderildi. Bu dönemde manastırlar ve konventler yerel hale geldi ve klâsik kültür ile eğitim arasında bir bağ kurarken yerli halkların ihtidasında etkili oldu. Roma kültürünün hemen hemen yok olmasıyla ve İskoçların en kuzey bölgelere sürülmesiyle Hıristiyan monastisizmi St. Patrick¹⁰ vasıtasıyla İrlanda'ya vardı.

St. Patrick, Briton (390-461) anne babadan doğdu ve 16 yaşında iken İrlandalı köle tüccarları tarafından kaçırıldı. 6 yıl çobanlık yaptı ve zamanını dua ederek ve Kutsal ruha ulaşmaya çalışarak geçirdi. Kendisine görünen bir görüntü üzerine bir İrlanda gemisiyle Avrupa kıtasına kaçtı ve sonunda oradan İngiltere'ye

⁹ Tim Bond, "The Development of Christian Society in Early England", *Britannia Internet Magazine*, Part 2, Copyright© 1997, 1998.

¹⁰ Albert B. Besnard, "Katolik Mezhebi", *Din Fenomeni*, Türkçe. çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, s. 160, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993.

geçti. Anne babası onu iyi karşılamasına rağmen kendisine görünen bir başka görüntü üzerine Gaul'a bir seyahat yaptı ve İrlanda'da misyonerlik yapmak için hazırlık yapan bir manastıra kaydoldu. Buradaki çalışmalarını başarılı biçimde tamamladıktan sonra rahip ve piskopos olarak atandı. 432 yılında İrlanda'da görev yaptı ve burada misyonerlik görevinde başarılı oldu. Binlerce İrlandalı ihtida etti, kiliseler kuruldu ve özellikle İrlanda krallarını bir toplumu organize etmenin başlıca aracı olarak inanç, cesaret ve cömertliğin kılıcın yerini alabileceği hususunda ikna etti. Köleciliğin kötülüklerini anlattı ve St. Patrick'in ölümünden sonra kölecilik kaldırıldı. İrlanda'da Hıristiyanlık Roma Hıristiyanlığı'ndan farklı gelişti. İrlanda hiç bir zaman Roma imparatorluğunun bir parçası olmadığı için Katolik yapı Roma hükümet modeline dayandırılmıştı. Piskoposluklardan ziyade manastırlar temel birim idi. Abbotlar piskoposlardan daha etkili oldu ve VI. yüzyıla kadar İrlanda monastisizmi bu farklılıkların işaretlerini taşıdı. Kelt keşişler zahit idi. Yoğun oruç tutarlardı ve inziva hayatı yaşarlardı. Günah itirafı yaygın oldu ve İrlandalı keşişler çeşitli günahlar için uygun bedelleri belirleyen el kitapları yazdılar. Kitadan ayrı kalmak bu manastırlarda Latin dilinin bozulmasını engelledi. Öğrenmeye olan istek yazmayı teşvik etti ve Kelt keşişler geometrik kalıplar, Kelt imajları ve doğudaki ilk Hıristiyanlardan aktarılan doğu elementleri ile resimlenmiş el yazmaları oluşturdu. Fakat Kelt ve Roma monastisizmindeki en derin fark her cemaatin kendi yapısı içinde yer alıyordu. Kıta manastırları sığınaklar idi ve V. asrın ortasına kadar St. Benedict of Nursia tarafından konan kurallara tâbi idi. Bu tür Benedicten manastırlar zahitliğe, abbotun mutlak otoritesine, ve komünial yaşam ve ibadete orta yolu tercih ediyorlardı.

I.3. VII. Yüzyıldan Reform Hareketlerine Kadar İngiltere'de Dinî Gelişimi Etkileyen Önemli Olaylar

VII. yüzyıldan sonra Hıristiyanlığın yaygın hale gelerek daha kurumsal bir hale gelmesinde misyonerlik hareketlerinin önemi büyüktür. Ayrıca, bu dönemin sonuna doğru, 1340-1400 tarihleri arasında, dinî hayatın şekillenmesinde özellikle mistikler ve mistik yazarların verdiği eserler etkili oldu. Bu dönemde İngiltere'de Hıristiyanlığın gelişimini etkileyen önemli olayları kronolojik olarak şu şekilde verebiliriz:¹¹

SÜİFD / 18
142

596- Kent kralı Ethelbert'in karısı Frank asıllı olan Bertha, yanında bir chaplain getirmişti ve Canterbury'nin doğusuna Romalılardan kalma bir kiliseyi restore ettirdi. Karısının etkisiyle, Ethelbert, Papa Gregory I'den misyonerler göndermesini istedi. Papa Gregory 596 yılında Augustine liderliğine bir misyoner heyeti gönderdi. Ethelbert, misyonerlerin Canterbury'de yerleşmesine ve orada

¹¹ Bkz. E. B. Fryede, Sir Maurice Powicke, *Handbook of British Chronology* (Royal Historical Society Guides & Handbooks), Cambridge University Press, 1996; F. M. Stenton, *Anglo-Saxon England* (Oxford History of England), Oxford Paperbacks, 2001.

vaaz etmelerine izin verdi. Augustine, başansı ve çalışmaları ile ilgili olarak Gregory'ye bir rapor gönderdi.

601- Mellitus, Justus ve beraberindekiler papanın cevabını getirdiler. Yanlarında Augustine için bir pallium, kutsal giysilerden, kaplardan, hatıralardan, ve kitaplardan oluşan bir hediye de vardı. Augustine, Mellitus'u Londra piskoposu ve Justus'u Rochester piskoposu olarak takdis etti.¹² Kent kralı Ethelbert'i Hıristiyanlığa ihtida ettiren St. Augustine, Kelt kilisesinin liderlerini Roma kilisesi ile farklı olan bazı pratikleri değiştirmeye ikna etmeye çalıştı. Ancak, bu teşebbüsünde Whitby Sinoduna¹³ (663) kadar başarısız oldu. Whitby Sinodunda bağımsız Kelt kiliseleri Galler ve İrlanda'da devam etmesine rağmen Roma kilisesinin uygulamaları ile önemli uyumluluk sağlandı. Galler kilisesi ancak 738 yılında bu görüşleri benimseyerek anlaşmaya vardı.

616- Öfkeli paganlar, Londra piskoposu Mellitus'u ve Rochester piskoposu Justus'u Canterbury'e kadar kovaladılar. Kral Æadbald, Canterbury başpiskoposu Lawrence'in gösterdiği cesareten o kadar etkilendi ki Hıristiyanlığı kabul etti. York'un ilk piskoposu olan Paulinus Northumbria kralı Edwin'in ihtida etmesini sağladı (627).

632- "Kutsal Ada" adı verilen Lindisfarne piskoposu Aidan, Northumbria'da misyonerlik çalışmalarını başlattı ve paganlarla mücadele etti.

663- Hilda'daki erkek ve kadınların birlikte gidebildikleri manastırda Whitby sinodu toplandı. Bu sinodla İngiliz Kilisesi Kelt Kilisesi'nin uygulamalarından ziyade Roma'nın uygulamalarını benimsedi. Bu olay Roma otoritesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

668- Eski bir Süryani olan ve İngiltere'de kilisenin yeniden organize edilmesi ile görevlendirilen Tarsuslu Theodore (Theodore of Tarsus), Canterbury başpiskoposunu takdis ederek diyokozlukların sınırlarını belirledi. Bu dönemden itibaren İngiltere tam anlamıyla Hıristiyan bir ulus haline geldi ve paganizm yok oldu veya yer altına kaydı.

670- Whitby'de yaptığı parlak hitabıyla ünlene din adamı Wilfrid of Ripon York piskoposu olarak takdis edilmek üzere Roma'ya gitti ve 672 yılında gösterişli bir törenle göreve başladı. Wilfrid'den önce York piskoposu olan Humble Chad Lichfield'e kaydırıldı.

¹² Bkz. William Hunt, *The English Church: From It's Foundation to the Norman Conquest (597-1066)*, C. I, AMS Press, 1899.

¹³ 663 yılında Whitby'de Kral Oswy of Northumbria tarafından düzenlendi. Bu sinodun amacı Kelt ve Roma kiliselerini uygulamaları arasında özellikle Paskalya (Easter) tarihi konusunda tercih yapmak idi. Bu sinoda katılanlar arasında şair Caedmon, Kelt uygulamalarından yana olan St. Hilda da vardı. Ripon Abbotu St. Wilfrid Roma Kilisesi uygulamalarının sözcüsü idi. Kral Oswy Roma uygulamaları lehinde karar verdi ve böylece İngiliz Kilisesi'nin Batı Avrupa Hıristiyanlığı çizgisinde Roma ile bağlantılı olacağına karar vermiş oldu.

678- Wilfrid'in insanlarla ilişkileri bozuldu ve York'un kontrolünü kaybetti. Hayatının geri kalanını seçkin bir misyoner ve kilise inşaatçısı olarak seyahatle geçirdi.

690- Willibrord adında bir İngiliz Hollanda'da misyonerlik çalışmaları başlattı ve 695 yılında Utrecht başpiskoposu oldu. İngiliz Kilisesi ile Utrecht Kilisesi arasında bugüne kadar var olan ilişkiler bu tarihe kadar geri gitmektedir.

716- Boniface (Wynfrid) adında bir başka İngiliz misyoner olarak kariyerine başladı ve Almanya'daki en etkili evanjelist oldu.

731- Tarihçi ve kilise doktoru olan Bede (Bede the Venerable) *Ecclesiastical History of the English People* (İngiliz Halkının Eklesiastik Tarihi) adlı eserini tamamladı.

755- Boniface dua kitabını delip geçen bıçakla öfkeli paganlar tarafından öldürüldü.

796- Charlemagne'nin temsilcisi olan İngiliz Alcuin Tours bölgesinin Abbotu oldu ve 800 yılında Charlemagne kendinden öncekileri de Hıristiyan kral olarak tanıdı.

826- Bir İngiliz olan Anskar, Danimarka'da misyonerlik faaliyetlerini başlattı.

871- Savaşçı ve âlim olan Büyük Alfred (Alfred the Great) West Saxons'un kralı oldu ve İngiliz halkını birleştirmek için çalışmalara başladı. Alfred, Danimarkalı (Viking) generali Guthrum'un manevî babası oldu ve Vikinglerin İngiltere'de yerleşmelerine izin verdi.

890- Roma piskoposu Formosus Vikingleri Hıristiyanlaştırmak için fazla gayret göstermemeleri için öfkeli mektuplar yazdı.

960- Metal işlerinde çalışan aziz Dunstan, Canterbury başpiskoposu oldu ve 973 yılında Bath'da Kral Edgar'a taç giydirdi. Burada Hıristiyan kral konusu üzerinde uzun bir vaaz verdi.

964- Kral Ethelwald, Winchester Katedraline öfkelenmiş ve buradaki uyuşuk din adamlarının Benedikten Keşişi olmalarını istedi. Çok geçmeden, Katedraller Benediktenlerin faaliyet alanı oldu.

1012- Canterbury başpiskoposu Alphege Vikingler tarafından Greenwich'de öldürüldü.

1060- Kral Edward öldü.

1062- Wulfstan adında bir piskopos Worcester piskoposu oldu. Bu piskopos köleciliğe karşı olmasıyla ünlü idi.

1066- İngiltere, Norman istilâsını yaşadı ve Fatih William (William the Conqueror) kral oldu. Çok geçmeden İngiltere'deki önemli kiliseler yakılarak yok edilmeye başladı.

1070- Bir İtalyan avukat olan Lanfranc, William tarafından Canterbury başpiskoposluğuna getirildi. Lanfranc, Canterbury Katedralini yeniden inşa etti ve

Canterbury bölgesinin önceliğini tesis etti. Fakat, din adamlarının evlenmemesi konusunu yürürlüğe koymakta başarısız oldu.

1080- William bir mektup yazarak Roma piskoposuna İngiltere kralının hiç sadakat borcu olmadığını hatırlattı.

1080- Rouen'de adı bilinmeyen bir kişi kralların ilâhî hakları konusunda uzun bir savunma yazdı ve Roma piskoposunun krallar üzerinde hiçbir otoritesi olamayacağını iddia etti.

1070- İngiliz Prensesi Margaret Malcolm ile evlendi ve İskoçya Kraliçesi oldu. İskoçya'da dindarlığın canlanmasına rehberlik etti.

1154- Nicholas Breakspear, Adrian IV adıyla Roma'nın tek İngiliz piskoposu oldu.

1093- Anselm, Canterbury başpiskoposu oldu. Herkes tarafından sevilen bu başpiskopos ontolojik tartışmaları başlatarak tanrının varlığını ispatlamaya çalıştı.

1161- Thomas Becket, Canterbury başpiskoposu oldu ve Becket 1171 yılında Canterbury katedralinde dört şövalye tarafından öldürüldü. Kısa süre sonra Becket'e azizlik unvanı verildi.

1186- Hugh, Lincoln piskoposu oldu ve Kral Richard I'e karşı çıktı.

1199- Kral John, Canterbury başpiskoposluğunun tayini konusunda papa ile görüş ayrılığına düşünce Papa III. Innocent, Kral John'u aforoz etti.

1205- Roma piskoposu, Stephen Langton'u¹⁴ Canterbury başpiskoposu olarak atadı. Fakat Kral John onun İngiltere'ye girmesine izin vermedi.

1208- Roma piskoposu İngiltere'ye ambargo koydu.

1215- Kral John, Manga Carta'yı¹⁵ imzalamak zorunda kaldı.

1210- Bir İtalyan olan John "Francesco", İtalya'da gençlerden oluşturduğu "Küçük Biraderler (Little Brothers)" adını verdiği grup için Roma piskoposunun desteğini aldı ve bu grup İlk Fransisken Tarikatı'nı oluşturdu.

1212- Francis ve arkadaşı Claire İkinci Fransisken Tarikatı'nı kurdu.

1221- Dominikenler İngiltere'ye geldi. Aynı yıl din sınıfı dışındakiler için Üçüncü Fransisken Tarikatı kuruldu. Bunlar daha sonraki frierleri oluşturdu. Bu üç Fransisken tarikatı bugün Anglikan Komünyonu içinde aktif durumdadır.

1224- İlk Fransiskenler Tarikatı İngiltere'ye geldi. Din adamları çok nadir olarak vaaz ettikleri için frierler yerel kiliselerin inşasında ve yaşamasında önemli rol oynadılar.

¹⁴ Langton, günümüzde, İncil'i bölümlere ayıran kişi olarak bilinmektedir.

¹⁵ 1215 yılında kabul edilen Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı) demokrasinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İngiltere Kralı I. John, kabul ettiği 63 maddelik bu fermanla yetkilinin sınırlı bir bölümünü feodal beylere (baronlara) devretmiş ve vatandaşlarına bir takım haklar sağlamıştır.

1220- Salisbury Katedrali'nin yapımı başladı. Buradaki ayin düzeni Cranmer tarafından düzenlenen Dua Kitabı (the Book of Common Prayer) için bir model teşkil etti.

1235- Araştırmacı ve bilim adamı olan Robert Grosseteste, Lincoln piskoposu oldu.

1244- Richard, Crichester piskoposu seçildi. Bu duruma Kral Henry III karşı çıktı ve onu episkopal ikâmetgâhin dışında tuttu.

1269- Westminster Abbey'in yeniden inşası Kral Henry III tarafından başlatıldı.

1255- Teleskop, mikroskop ve termometrenin mucidi Roger Bacon, Fransisken tarikatına girdi.

1324- İngiliz Fransisken frier olan William of Ockham Roma piskoposunun sarayında kendi felsefesini savundu. Onun savunduğu görüşler "nominalizm" olarak gelişti ve Reform dönemine kadar Avrupa düşüncesine hâkim oldu.

1340- Bu tarihten 1400 yılına kadar genelde İngiliz Mistiklerin ve yazarların dönemi olarak bilinmektedir.

1343- Bir münzevi ve mistik yazar olan Richard Rolle, "*The Fire of Love (Aşkın Ateşi)*" adlı bir mistik eser yazdı.

1372- Dame Julian of Norwich bir dizi mistik tecrübe yaşadı ve yaşadığı bu tecrübeleri "*Revelations of Divine Love (İlahi Aşkın Vahiyleri)*" adlı bir kitapta anlattı.

1386- Geoffrey Chaucer, "*Canterbury Tales (Canterbury Masalları)*" adlı eserini yazmaya başladı.

1396- Bir Ausutine mistiği ve "*The Ladder of Perfection (Mükemmelliğin Merdiveni)*" adlı esrin yazarı olan Walter Hilton öldü.

1381- Bir Oxford teologu olan John Wyclif "*Confession (İtiraf)*" adlı eserini yayınladı ve ekmek ve şarap "maddesinin" Evharistia esnasında mucizevî olarak ortadan kalktığını reddetti.

1401- Lollardlar adı verilen ve çoğunlukla çalışan insanlardan oluşan kesim din sınıfına karşı tavır alarak isyan etti. Başlarında bulunan liderleri Wyclif tarafından İngilizce'ye tercüme edilen İncil okundu.

SÜİFD / 18

146

1414- Lollardların ayaklanmasına liderlik eden Sir John Oldcastle Londra'yı ele geçiremedi. Bu ve benzeri olaylar İngilizleri kutuplara böldü ve bir sonraki yüzyılda yer alan reform hareketlerine önemli ölçüde engel oldu.

1405- York'un isyancı başpiskoposu Richard Scrope, Henry IV tarafından infaz edildi. Bu olaya karşı oluşan tepkiler tek yönlü olmadı.

1415- Henry V, Fransa'ya saldırdı. İngilizler, daha sonra Joan of Arc tarafından Fransa'dan çıkarıldı.

1427- Kardinal Henry Beaufort Roma piskoposunun vergi toplamakla görevlendirdiği kişiyi tutukladı.

1445- Henry VI'nın yönetimi başladı. Kendisi aziz fakat şizofrenik birisi olarak görüldü.

1485- Tudor ailesinden ilk kral olan Henry VII "Gül Savaşları" adı verilen iç savaş dönemini sona erdirdi.

1499- Hümanizm'in canlanmasında önemli yere sahip olan ve bugünkü İncil'in bölümlerindeki ayetleri bölerek numaralandıran kişi olarak bilinen Erasmus ilk defa İngiltere'yi ziyaret etti.

1518- Büyük yeteneklere sahip fakat kibirli ve dürüst olmayan bir kişiliğe sahip olduğu bilinen York piskoposu Thomas Wolsey kardinal oldu.

1529- Henry VIII, Wolsey'in açıklarını bularak görevden aldı.

2. REFORM HAREKETLERİ VE ANGLİKANİZM'İN DOĞUŞU

2.1. Reform Hareketleri

31 Ekim 1517'de Luther'in (1483-1546) Wittenberg Kilisesi'nin kapısına 95 maddelik tezini astırması, Avrupa'daki reformcu hareketin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Saint Pierre Kilisesi'nin finansmanı için X. Leon tarafından uygulamaya konulan endüljans sistemi, Almanya'da utanç verici bir şekil aldığı için, Luther'in 95 maddelik tezinin muhtevisyatını da bu sistemin eleştirisi oluşturmuştur.¹⁶ Almanya'da bu şekilde başlayan reform hareketine, daha sonra Fransa'da Jean Calvin (1509-1564) ve İsviçre'de Ulrich Zwingli (1484-1531) liderlik etmiştir.

2.2. İngiltere'de Reform Hareketleri ve Anglikanizm

16. yüzyılda Avrupa'da oluşan Reform Hareketleri üç ana reform alanı oluşturdu: Almanya, Fransa dahil İsviçre ve İngiltere. Bu üç reform alanlarından en zayıf olanı İngiltere idi. Reform hareketlerine karşı başlangıçta muhalefet sert idi. Kraliçe Mary'nin yönetimi altında iken 277 tane Hıristiyan lider yakılarak öldürüldü.¹⁷ Bundan dolayı, 1553 ile 1558 yılları arasında kraliçe olan Mary "Kanlı Mary" olarak anıldı. Kraliçe Elizabeth, 1558-1603 yılları arasında yöneticilik yaptı ve işte bu dönemde İngiliz kilisesi tamamen bağımsız hale gelerek kurumsal olarak Ulusal İngiliz Kilisesi veya Anglikan Kilisesi haline geldi. Kraliçe Elizabeth döneminin son yıllarında ve I. James'in tahttaki ilk yıllarında yeni bir din bilginini kuşağı ortaya çıktı ve kendi görüşlerini dile getirmeye başladılar. Richard Hooker¹⁸

SÜİFD / 18

147

¹⁶ Roger Mehl, "Protestanlık Mezhebi", *Din Fenomeni*, Türkçe. çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın, s. 247, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993.

¹⁷ Errol Hulse, "The Example of the English Puritans", *Reformation Today*, s. 1, sayı. 153, Eylül/Ekim 1996

¹⁸ Arthur Pallod, *Richard Hooker*, s. 1-14, Longman, 1977.

(1554-1600), Richard Neile (1562-1640) ve William Laud (1573-1645) tarafından temsil edilen bu grup, piskoposluk hiyerarşisi içinde doğdu ve sonunda bu hiyerarşiye hâkim oldu. Anglikan düşüncesi içinde etkili olan bu akımın görüşleri, Kalvinizmin sert kader anlayışını yumuşatmaya çalışan Hollandalı teolog Jacobus Arminius'un (1559-1609) görüşleri ile paralellik gösteriyordu.¹⁹ Arminius taraftarları, kurtuluş sürecinde kralın ve piskoposun yetkisi, sakramentlerin etkisi üzerinde durdular ve liturjik seremoninin daha ayrıntılı bir biçimde kullanılmasını savundular.²⁰ Bu anlayış, bazı çevreler tarafından "Yeni Ortodoksluk" olarak nitelendi.

2.2.1. Anglikanizm

Angli-can terimi Latince *angles*, *anglicus* ve *anglicanus* kelimelerinden türemektedir ve (1) Yerleşik Episkopal İngiliz Kilisesi ve komünyon içindeki benzer inanç ve düzene sahip kiliselere ait olan veya onlarla ilgili olan, ve (2) İngiltere veya İngiliz ulusuna ait olan veya onlarla ilgili olan²¹ anlamına gelmektedir. Aynı terimden türeyen Anglikanizm ise İngiliz Kilisesinin özellikle reformdan sonraki dinî geleneklerini izleyen insanlar veya kiliseleri tanımlamaktadır. Anglikanlar, bu gelenekleri İsa Mesih'ten sonraki ilk Hıristiyanlara kadar geri götürmelerine rağmen Hıristiyanlık içerisindeki ayrılıkların önce Ortodokslarla, daha sonra da Roma Katolik kiliseleri ile yaşadığını kabul etmektedirler. Ortodoks ve Roma Katolik kiliseleri gibi ve çoğu Protestan kiliselerinin tersine, Anglikanlar kilise içindeki otoriteyi apostalik silsile ile sürdürmektedirler.

Aslında İngiliz Hıristiyanlığının bağımsız yapısı V. asrın ilk yıllarında görülmeye başladı. İtalya'da ikamet eden bir İngiliz rahip olan Pelagius, insanın hareketlerinden dolayı direkt olarak tanrıdan sorumlu olduğunu, hükümet veya kilise otoritesinin direkt müdahalesi olmaksızın inayetin tanrının kanununa itaat etme çabasıyla elde edilebileceğine olan inancını ifade etti. Bu durum, vatandaşların hareketinin bir Hıristiyan yönetim tarafından yönlendirilen City of God'daki Augustine'nin görüşlerine aykırı idi. Bu tartışma her iki tarafın ölümünden sonra da iyice kızıştı ve İngiliz vatandaşlarının Hıristiyanlaşma biçiminde etkili oldu. VIII. Asırda İngiliz keşiş ve din âlimi olan Venerable Bede Kelt keşişlerin VII. yüzyılda Pelagius'un teorisine sıkı sıkı bağlı kaldıklarını ortaya koydu. Bede'nin *Ecclesiastical History of the English People* adlı eseri Anglo-Saxon döneminin hem spiritüel hem de kültürel tarihinin ana kaynağıdır. Tarihsel olarak, Roma ile İngiliz kilisesinin yolları 1534 yılında ayrıldı. Henry VIII'in boşanma isteği ve kilisenin varlığı ana neden oldu. Edward VI dönemine kadar radikal doktrinel değişiklik yapılmadı. Edward VI, daha fazla Protestan yapıya sahip olan *The Book of Common Prayer*²²

¹⁹ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C. 12, s. 103-4, Macmillan Publishing Company.

²⁰ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C. 12, s. 103, Macmillan Publishing Company.

²¹ Merriam-Webster online dictionary, "Anglican" maddesi.

²² Thomas Cranmer of Canterbury (1533-1556) tarafından Edward VI'nin emriyle yazıldı. 1549 ve 1552 yıllarında olmak üzere iki nüshası vardır. 1549 baskısında birçok Latin rituel muhafaza edilirken

adlı dua kitabını 1552 yılında çıkardı. Ancak, klâsik Anglikan yapısını oluşturan Elisabeth I.'in kilise kuruluşu idi. Dinin 39 Maddesi (the Thirty Nine Articles of Religion) ile şekillenen bu kuruluş bir orta yol oluşturmayı amaçlıyordu. Bu orta yolda hem Katolik hem de Protestan inancının bağları ulusal kilise içinde bir arada olacaktı.²³

2.3. Anglikan Kilisesi

İngiliz kilisesi bugün devlet tarafından kurulmuş olan tek kilisedir. Canterbury başpiskoposu bütün Anglikan piskoposları arasına onursal önceliğe sahiptir fakat kendi bölgesi dışında yönetim yetkisi yoktur. Kraliyet, danışmalardan sonra İngiliz piskoposlar arasında adaylar gösterir. Parlamento doktrin ve liturji üzerinde nihai yetkiye sahiptir fakat 1969 yılında çıkarılan Synodical Government Measure İngiliz Kilisesi'ne kendi iç meselelerini düzenlemede çok fazla özgürlük vermiştir.

Anglikanizm yaygın olarak kendini yerleşik İngiliz Kilisesi ile özdeşleştirmektedir. Fakat dünyanın birçok yerinde Anglikan kilisesi mevcuttur. A.B.D. ve İskoçya gibi bazı ülkelerde Anglikan kilisesi, Episkopal Kilise olarak bilinmektedir. Anglikan Komünyonu Anglikan kiliselerinin dünya çapındaki örgütüdür. Bir bütün olarak Anglikan Kilisesi'nden bahsetmek mümkün olmadığından Anglikan Komünyonu demek daha iyidir. Anglikan Komünyonu ise İngiliz Kilisesi ile komünyon içinde olan ulusal kiliselerden ibarettir. Bu kiliselerin bazıları Anglikan bazıları da Episkopal kilise olarak isimlendirilir. Anglikan Kilisesi'nin başında Primate adı verilen bir din adamı bulunur. Primate, ulusal düzeyde kilisenin başıdır. Fakat primateler, Canterbury başpiskoposunun liderliğini *primus inter pares* (eşitler arasında ilk) olarak kabul ederler. Free Church of England ve Anglican Province of Christ the King gibi, İngiliz Kilisesi ile komünyon içinde olmayan fakat kendilerini doktrin olarak Anglikan olarak gören mezhepler de mevcuttur.

Anglikan kiliselerinin kurumsal yönetim biçimi episkopaldır ve piskoposlar, prespiter rahipler apostalık döneme kadar geri giden diyakozluk silsilesini sürdürmektedir. Piskoposluğun resmî bir doktrini yoktur. Bazı Anglikanlara göre bu esastır bazılarına göre ise tam bir Katolik kilisesi düzeni için gereklidir.

Tüm Anglikan kiliseleri anayasal olarak yönetilir. Her birinin idare ve yasa yetkileri için uygun kanunları vardır. Piskoposlar, din sınıfı ve vatandaşlar sinodun karar verme sürecinde yer alırlar bunların ayrı ayrı oy kullanarak bir konsensüse varmaları önemli doktrinel, önemli liturjik veya kanonik meselelerde şarttır. İngiltere dışında piskoposlar genellikle bir diyakoz sinodu tarafından seçilir;

SÜİFD / 18

149

→
1552 baskısında bunlar kaldırıldı. Kraliçe Elisabeth I, bu baskıda köklü değişiklikler yaptırdı ve 1549 baskısındaki komünyon uygulaması bu baskıda da yer aldı.

²³ *Catholic Encyclopedia*, "Anglican" maddesi, Cilt I.

diğer piskoposlar ve her bir diyakozluk bölgesinden din sınıfı seçilmek için vatandaş temsilcilerinin onayına tabidir.

Episkopal olmaya ilâveten, Anglikan kiliseleri ortak bir liturji ile bağlıdır. Bu liturji *The Book of Common Prayer* içinde yer alır. Bu dua kitabının nasıl kullanılacağı tüm Anglikan kiliselerinde önceden anlatılır. İncil ve bir İlahi ile birlikte kilise ritüelleri ve seremoni için gerekli olan her şeyi sağlar. Bu kitap 1645-1660 arası yıllar dışında XVI. asırdan beri kullanılmaktadır. 1645-1660 arası yıllarda bu kitabın özel veya kamuda kullanımı yasaklandı.

Canterbury başpiskoposu birçok Anglikan mezhebi arasında sembolik lider olarak kabul edilir fakat papa gibi diğer dini liderlerle karşılaştırıldığında resmi otoriteye sahip değildir.

Tüm Anglikan kiliseleri ortak noktalara sahiptir. İlk kilisede kurulan inanç ve düzeninin hedefi, genelde Protestan geleneğe sahip olan *the Book of Common Prayer* veya *the Alternative Service Book* adlı dua kitabını korumaktır. Kilisenin çeşitli ayin kitapları genellikle gevşek yapıları oldukları için bu konuda çok fazla teolojik çeşitlilik mevcuttur. Sonuç olarak, teolojik liberallere, evanjelistlere, neopentecostalismeye ve Anglo-Katolisizme kilise içinde yer vardır. Sadece iki sakrament geçerli olarak kabul edilir: Bebek vaftizi ve Komünyon veya evharistiya. Ancak, evlilik gibi kilisenin diğer ritüelleri sadece seremoni olarak kalmaktadır.

Anglikan kiliselerinin hepsi ulusal kilisedir ve Hıristiyan hayatının ulusal ifadesidirler. Ortak piskoposlar konseyi ile birbirlerine bağlıdırlar ve Canterbury başpiskoposu bu konseyin onursal başkanıdır. Böylece apostolik silsile sürdürülmekte ve bu silsile Havarilere kadar geri götürülebilmektedir.²⁴ Henry VIII'den itibaren İngiliz Kilisesi'nin de başı krallardır. Buna göre, bugüne kadar Anglikan Kilisesinin başında bulunan krallar sırasıyla şunlardır:

- Henry VIII (1509-1547)
- Edward VI (1547-1553)
- Mary I (1553-1558)
- Elizabeth I (1558-1603)
- James I (1603-1625)
- Charles I (1625-1649)
- Oliver Cromwell (1653-1658)
- Richard Cromwell (1658-1659)
- Charles II (1660-1685)
- James II (1685-1688)
- Mary II (1689-1694)

²⁴ *The Canadian Encyclopedia* © 2004 Historica Foundation of Canada.

William III (1689-1702)
Anne (1702-1714)
George I (1727-1760)
George II (1727-1760)
George III (1760-1820)
George IV (1820-1830)
William IV (1830-1837)
Victoria (1837-1901)
Edward VII (1901-1910)
George V (1910-1936)
Edward VIII (1936)
George VI (1936-1952)
Elizabeth II (1952-)

2.4. Anglikanizm'de Doktrin ve Liturji

Anglikanlar, otoriteyi Richard Hooker tarafından belirlenen şekilde Kutsal Kitap'ta (Scripture) ararlar. Eski kiliseden kalan pratikler ve yazıların oluşturduğu gelenek ve Mantık doktrinin sürekliliğini sağlamaktadır. İngiliz kilisesi İncil'i, İznik²⁵, Athanasius²⁶ ve Apostles²⁷ (Havariler) olmak üzere üç Kredoyu, 39 Maddelik Nizamname'yi²⁸ ve *Book of common Prayer*'i Anglikan doktrininin ifadesi olarak

²⁵ Kilise tarafından 325 yılında düzenlenen İznik (Nicea) Konsili'nde oluşturulan kredodur. Hıristiyan Ortodoksluğunun en erken dogmatik ifadesi olarak bilinen bu kredo, trinitenin yapısı hakkında Arianizm tarafından ortaya konan ihtilâf konularına bulunan çözümden oluşmaktadır. Katılımcıların hemen hemen hepsinin Doğu Akdeniz bölgesinden gelenlerden oluşan bu konsilin karar İznik Kredosu'nda şekillendirilmiştir: Baba Tanrı ve Oğul Tanrı ortak öze ve ortak ebediyete sahiptirler; İsa ile ilgili olarak oluşturulan Arian inancı heretiktir.

²⁶ Athanasius (299-373) çok katı bir hayat yaşayan ve İznik Konsili'ne katılan ve Constantine'i destekleyen İskenderiyeli bir teolog idi. İznik Konsili'nden bir yıl sonra İskenderiye piskoposu ölünce yerine Athanasius atandı. Athanasius kredosunda trinite "Üçleme içinde tek tanrıya ibadet ederiz. ... Baba Tanrıdır, Oğul Tanrıdır ve Kutsal Ruh Tanrıdır; Fakat, bunlar üç ayrı tanrı değil, tek Tanrıdır" şeklinde tanımlanmaktadır. Athanasius yaptığı çalışmalarda Mesih'in gerçekten Tanrı olduğu gerçeğini ortaya koymaya çalıştı.

²⁷ Reforma tâbi tutulan kiliselerin temel kredosudur. Bu kredonun tarihi Yeni Ahid'in yazımından yarım asır sonrasına kadar geri götürülmektedir. 12 havarinin bu kredonun yazarları olduğuna inanılmaktadır. Bu inanca göre, her havarinin bir cümlecik ilâve etmesiyle bu kredo oluşmuştur. Symbolum Apostolorum da adlandırılır. Batı Hıristiyanlığı tarafından ibadette kullanılan en yaygın kredodur. Temel doktrinleri Trinite ve Yaratıcı Tanrı doktrinleridir. Bu kredoyu İsa'nın semaya yükselişinden sonraki onuncu günde havarilerin yazdıkları rivayet edilmektedir. En erken yazılı nüshası *Interrogatory Creed of Hippolytus* adı verilen 215 tarihli nüsha olarak bilinmektedir. Bu nüshada Hıristiyanlık doktrini soru-cevap şeklinde verilmiştir.

²⁸ 39 maddeden oluşan bu nizamname İngiliz Kilisesi'nin inanç esaslarının özeti niteliğindedir. 1553 yılında hazırlanan 42 maddeden oluşan nizamname esas alınarak 1563 yılında kilise tarafından hazırlanmıştır. 1571 Parlamento Kanunu (Act of Parliament) ile din adamlarının bu 39 maddelik nizamnameye uymaları zorunlu kılınmıştır.

görmektedirler. Ancak, bunlar arasında 39 Maddelik Nizamname bağlayıcı değildir.

Anglikanizm her zaman teoloji ve liturjide gösterdiği çeşitlilikle dikkat çeker. Farklı bireyler ve gruplar daha fazla Roma Katolik geleneğiyle veya reform ilkeleri ile kendilerini tanımlarlar. Anglikanizm'in amacı Protestan ve Katolik unsurlar arasında bir orta yol (via media) tutmaktır. Bu çaba İngiliz Reformu'nun temelinde bir devlet hareketi olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet gücü olmasaydı, Anglikanizm ölü doğabilirdi.²⁹ Kraliçe Elizabeth I (1558-1603) Anglikanizm'in hayatta kalmasını sağladı. Babası Henry VIII gibi Kraliçe Elizabeth de hem kiliseyi hem de devleti yönetmeye kararlı idi. 1559 yılındaki Act of Supremecy, Henry'ye ait olan "İngiliz Kilisesi Topraklarındaki Yüce Lider" unvanını "yüce yönetici (supreme governor)" şekline dönüştürdü. Elisabeth'in İngiltere'yi herhangi bir papalık otoritesine bırakmaya niyeti yoktu.³⁰ Edward VI'nin emriyle kabul edilen ve büyük bir kısmı Kraliçe Mary tarafından heretik olduğu için yakılan başpiskopos Thomas Cranmer of Canterbury (1533-1556) tarafından yazılan *The Book of Common Prayer* adlı eserin 1549 ve 1552 baskıları Anglikanizm için esas kitap oldu. Her iki baskı da doktrin olarak Protestan idi. 1549 baskısında birçok Latin ritüel muhafaza edildi fakat 1552 baskısında bunlar kaldırıldı. Kraliçe bu baskıda köklü değişiklikler yapmayı başardı. Roma piskoposuna yönelik olumsuz atıflar kaldırıldı. 1549 baskısındaki komünyon uygulaması ilâve edildi.

1571 yılında, parlamento Anglikanizm'in resmî ifadesi olan 39 Maddelik Nizamname'yi onayladı. Bu maddeler, tam bir doktrin sistemi değildi fakat Katolisizm ile olan farklılıkları ortaya koymakta ve Reform hareketleri ile olan uyuma işaret etmektedir.³¹ Kraliçe 20. maddeye "kilise, ritüelleri ve seremonileri belirleme gücüne sahiptir" ifadesini ekledi. Elisabeth tarafından koyulmuş olan bu ilke Anglikanizm'in temelini teşkil etmektedir. Eski kilise gelenekleri ve ilk kilise babalarının öğretileri, eğer Kutsal Kitaba ters değilse, çok önemlidir. Trinite ve inkarnasyon üzerine yapılan ilk dört konsilin kararları kabul edilmektedir. Anglikan liturjileri düzenli olarak Apostles (Havariler) ve İznik kredolarını kullanmaktadır ve ara sıra bazı yerlerde de Athanasius kredosunu kullanmaktadır.³²

Bugün çoğu Anglikanlar Kutsal Kitabın ve diğer tarihî belgelerin modern metotlarla makul biçimde eleştirilmelerini kabul etmektedirler. Anglikanizm'in Thomas Aquinas, Luther veya Calvin gibi bir teologu olmamıştır. Fakat Richard Hooker (1554-1600) tarafından yazılan *Of the Laws of Ecclesiastical Polity* adlı apolojetik eser Anglikanizm için hâlâ çok etkili bir kaynaktır.

²⁹ W. J. Sheils, *The English Reformation 1530-1570*, s. 51-55, Longman, 1989.

³⁰ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C. I, s. 286, Macmillan publishing Company.

³¹ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C. I, s. 287, Macmillan publishing Company.

³² Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C. I, s. 287, Macmillan publishing Company.

Anglikanizm'de vaftiz ve komünyon (evharistia) kurtuluş için gerekli sakramentler olarak görülür. Vaftizin su ile yapılması, "Tanrı adına, ve Oğul adına ve Kutsal Ruh adına" yapılması onu geçerli kılar. Bebeklik döneminde vaftiz edilen kişilerden daha sonra anne-baba tarafından verilen vaatlerin teyit edilmesi beklenir. O zaman, bir piskopos tarafından onaylanır. Ekmek ve şarap ile yapılan evharistia, İsa'nın son yemekte yaptığı şükür duası ile takdis edilir.³³

XIX. yüzyılda, Anglikanizm'in özellikle iki aşırı formu öne çıkmıştır: Anglo-Katolik ve Evanjelik akımlar. Bu gruplar, genellikle Yüksek (High) ve Low (Alt) Anglikanizm olarak anıldılar. Fakat Anglikanların inanç değerleri bu etiketin hiç birisine uymamaktadır. Çoğu Anglikanlar kendilerini her ikisinin arasında bir yerde görürler. Yüksek Kilisedeki ayinler çok ritüelistiktir ve kisve, sakrament ve dil bakımından Katolik sembolizm ile fazla benzerlikler taşır. Diğer yandan, Alt Kilisedeki ayinler gittikçe yaygın hale gelmektedir ve oldukça gayri resmîdir. Buradaki ayinlerde vaaz ve ilâhi hâkimdir.³⁴

ANGLİKANİZM ÖNCESİ İNGİLTERE VE ANGLİKANİZMİN DOĞUŞU ENGLAND BEFORE ANGLICANISM AND THE RISE OF ANGLICANISM

Mehmet ŞAHİN

Though the history of England goes back to ancient history, generally druidism and later Roman culture and with it, the Christian tradition came into England. With reformation and especially with the divorce desire of Henry VIII, a national church came into use under the name of the Church of England or Anglicanism. The term **Anglican** describes those people and churches following the religious traditions of the Church of England, especially following the Reformation. Anglicans trace these traditions back to the first followers of Jesus. Anglicanism is most commonly identified with the established Church of England, but Anglican churches exist in most parts of the world. Each national church or province is headed by a Primate, and is divided into a number of dioceses. The various Anglican churches are "in communion" with the See of Canterbury and the Anglican Communion is a formal organization made up of churches at the national level. Anglicans look for authority in Scripture, Tradition and Reason. The Church of England regards the Bible, the three Creeds, the Thirty-Nine Articles and the Book of Common Prayer as the principal

SÜİFD / 18

153

³³ Mircea Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, C. I, s. 289, Macmillan publishing Company.

³⁴ *The Canadian Encyclopedia* © 2004 Historica Foundation of Canada.

Mehmet Şahin

statements of Anglican doctrine. Historic Anglican doctrine is generally Protestant, but Anglicanism also considers itself to be a Catholic church. Anglicanism has always been characterized by diversity in theology and liturgy.

Keywords: Anglicanism, Church of England, Druidism, English Reformation.